Floris' laatste dagen in de Vechtstreek

Het onderwerp van deze bijdrage heeft de eeuwen door velen in deze streek en elders geboeid. In het dertiende jaarboekje (1925) schreef J. A. Portengen over "Historische Landschappen in de Gouw Niftarlake, welke volgens de overlevering verband houden met den dood van Graaf Floris den Vijfde". Zijn ideeën over de precieze historische plaats waar Floris V door de edelen werd gevangen genomen bereikten een onvermoed groot publiek: J. H. Isings nam zijn artikel het jaar daarop als uitgangspunt bij het ontwerpen van de schoolplaat die voor velen onder ons het begin van onze kennis over de in 1296 vermoorde graaf zou vormen, afb. 1.
Toch is er alle reden in dit herdenkingsjaar, zeven eeuwen na dato nog eens de tocht na te gaan die de samenzweerders met hun voorname gevangene aflegden voor zij hem nabij Muiderberg met vele zwaardhouwen om het leven brachten. De vondst, in de Österreichische Nationalbibliothek te Wenen, van een onbekende bron, een in de eerste dagen na de moord geschreven nieuwsbrief,[1] maakt het mogelijk nieuws te melden.

Hoe werd Floris in de val gelokt? In juni 1296 verbleef de graaf drie weken lang in Utrecht, om een einde te maken aan de vete tussen de heren Van Amstel en Van Zuilen. Toen dat gelukt was – hij betaalde uit eigen zak een groot deel van het zoengeld dat de Amstels ter vergoeding van hun misdaden aan de Van Zuilens moesten geven – bracht hij de heren de 23ste samen aan een feestmaal in de grafelijke "herberg", het klooster van de Johannieters, waar nu het muziekcentrum Vredenburg staat.

> Men at ende dranc daer blidelike
> Overal daer in den hove.
> De herberghe was van goeden love,

aldus de klerk Melis Stoke in zijn circa 1305 voor graaf Willem III geschreven *Rijmkroniek*.

> Maer dat hof moeste sceiden,
> Eer avont quam met droefheiden.

Na het eten trok Floris zich terug voor een middagdutje in zijn gele bed,[2] maar heer Gijsbrecht van Amstel kwam hem wekken. Het was prachtig weer. Voelde de graaf ervoor om met valken te gaan jagen? Dat hoefde men Floris geen twee keer te zeggen. Hij reed de Catharijnepoort al uit voor zijn schildknapen allen

Afb. 1. De schoolplaat van J. H. Isings: "De gevangenneming van Floris V op de Egelshoek".

klaar stonden om hem te volgen. Wat kon hem gebeuren in dit gezelschap, temidden van heren die al jaren aan het hof verkeerden? Hij lachte toen men een halve mijl buiten de stad zijn paard bij de teugels pakte en hem toegevoegd werd "Uwe hoghe spronghe sijn ghedaen" "ghi moet bliven onse ghevanghen", dacht dat het 'n goeie grap was. Pas toen men hem ook nog zijn jachtvogel, een fraaie sperwer, afpakte drong de ernst van de situatie tot hem door. Hij was verraden door zijn eigen edelen, de raadslieden met wie hij kort tevoren in opperbeste stemming aan tafel zat.

Waar speelde dit verraad zich af? Wie de *Grote Winkler Prins* raadpleegt (7e druk deel 9 p.481) of het *Floris V-pad* van de Stichting LAW wandelt krijgt hetzelfde antwoord als Portengen gaf: ten westen van Hollandsche Rading bij de boerderij Egelshoek, te bereiken over de Graaf Floris V weg. Veel verder van de stad dan de halve mijl waarover de kroniekschrijver Beke het in het midden van de veertiende eeuw had. Bron van dit idee blijkt een handschrift van Lambert Rijkszoon Lustigh, de Huizer schepen en locale "oudheidkundige" (1656-1727), te zijn: "Den graave, seer groote genuegte en plaijsier hebbende in 't jagen en in 't vederspul, die rede met een schoonen valck op de hant, en met weijnigh knegten bij hem den stad van Utrecht uijt. Ende koemende *ontrent den bos-*

Een out Lied / van Graef Floris ende van Gerart van Velsen.

Wie wil hooren een nieu Liet/ En dat sal ick u zingen/ Hoe Geraert van Velsen Graef Floris verriet / 't Sijn wonderlijcke dingen.

Graef Floris tot Geraert van Velsen sprack: Geraert van Velsen ghy moet hylijcken/ Al een een Woenjen 's heeft goets genoech/ En sy is alsoo suyverlijcke.

De schande en geschieter my nimmermeer / Sprack Geraert van Velsen tot sijnen Landts Heer: Eer ghy my sout brengen in sulck verdriet / Houde versieten schoenen en wil ick niet.

Afb. 2. Liedblaadje.

sche van Goijlant, soo quamen *uijt dien bossche* veele verraders op paarden geseten ende omcingelden den voorzegden graave". A. Perk, die het geschrift in 1828 van Gerrit Lustigh, een nazaat van Lambert Rijkszoon, kocht, concludeerde dat het om "die leeghe daer men de Valcken plag te vangen" in het Gooierbos moest gaan:[3] de omgeving van de Egelshoek, juist aan de Gooise kant van de grens. Ik kan deze redenering niet volgen. Wat heeft een open plek in het Gooierbos, waar men volgens een mededeling uit circa 1530 valken placht te vangen, van doen met de plaats waar de graaf, met op zijn gehandschoende hand zijn sperwer, heenreed, om met zijn vertrouwelingen op valkenjacht te gaan? Maar De Rijk en – in diens voetspoor – Portengen omhelsden dankbaar deze plaatselijke "overlevering", die een gemis leek goed te maken: de schrijvers uit de tijd

zelf waren "niet met genoeg plaatselijke kennis toegerust, om van de gebeurtenissen de juiste plek aan te wijzen".[4]
Wat zij niet hebben gezien is dat Stoke in zijn *Rijmkroniek* (boek IV vers 1451) de plek aangeeft: "op de weide". Dat wil zeggen op de stadsweide even ten westen van Utrecht; oorkonden uitgevaardigd in het Hollandse kamp ten tijde van de belegering van de stad door graaf Willem IV in 1345 heten bijvoorbeeld "Ghegheven opte weide voir Utrecht".
Floris "wart aldus mit heimeliken verrade gheleit omtrent ene halve myle van der stat" (Beke). Voor wie nog mocht twijfelen: ook de Weense nieuwsbrief heeft het over "ongeveer een halve mijl buiten de stad". De verraders doken niet, zoals op de schoolplaat van Isings, op uit het bos, zij hielden zich "op de vlakte van de akkers in de schaduw van het koren verborgen".
Eerst bracht men Floris naar het kasteel Cronenburg in Loenen (*niet* de woonstede van moordenaar Gerard van Velzen[5]). Er is maar één kroniekschrijver die melding maakt van die tussenstop in Loenen, Wilhelmus Procurator in 1322, maar hij geeft een bijzonderheid die het zeer waarschijnlijk maakt: dat kasteel Cronenburgh was van de heer van Amstel. Inderdaad behoorde het kasteelterrein later tot de door de graaf na de moord geconfisqueerde goederen van de heren van Amstel.[6]
Eindbestemming van de machteloze graaf was het Muiderslot. "Zij zetten hem als gevangene, de handen en voeten geboeid als een dief, met droevige oneer te Muiden in het eigen kasteel" bericht de opsteller van de meergenoemde nieuwsbrief. De "schurken erger dan Judas de aartsverrader", ridders "alleen in naam" hebben hem "tot de woensdag voor de vigilie van de heilige apostels Petrus en Paulus levend vastgehouden, gekluisterd met twee voetboeien, en in die tijd heeft hij helemaal niets geproefd van voedsel dat hem op krachten had kunnen houden, zoals zijn later doormidden gesneden ingewanden duidelijk aantoonden". Het was de bedoeling hem voor de rest van zijn leven in dit door heer Gijsbrecht van Amstel in leen gehouden kasteel op te sluiten, en zijn zoontje Jan in naam te laten regeren. Maar het landvolk begon samen te drommen en eiste hun graaf op. De nieuwe machthebbers beseften dat zij verloren waren als zij langer op het slot bleven. Zodoende kon men op woensdag 27 juni "rond het negende uur" (tussen drie en half vijf 's middags) een groep ruiters het slot over de zeedijk zien verlaten, met in hun midden hun gevangene, "aan handen en voeten gebonden op een zwak paard". Niet, zoals de nieuwsbrief ietwat voorbarig berichtte, om hem op een landelijke plek te laten afdalen in een van te voren gemaakte kuil en hem levend te begraven, maar om hem over te brengen naar één van de landen die achter het komplot zaten, naar Engeland, Brabant of Vlaanderen. Zover zijn ze, zoals bekend, niet gekomen, nog vóór Muiderberg versperde een troep Gooiers hen de weg. In de woorden van de nieuws-

brief: "De mensen van het land en de heerlijkheid van Naerdinclant kwamen hen in een rumoerige menigte tegemoet, roepende: "Ha, vervloekte verraders, dit is het einde van jullie fraaie verraad! Geef de graaf aan ons!" Toen de schurken dit hoorden en de genoemde heer graaf tegelijkertijd zelf de richting van de redding insloeg, stortten de voornoemde schurken zich met getrokken zwaarden onverwijld zelf van hun paarden en doorstaken zijn zeer edele lichaam met een en twintig wonden en zijn hart met twee". De graaf probeerde nog weg te komen, belandde echter in een te brede moddersloot. Het lukte niet hem en zijn paard er snel uit te trekken, en dat gepeupel drong op. Gerard van Velzen moet toen in zijn teleurstelling, woede en paniek besloten hebben de graaf af te maken, liever dan hem te laten bevrijden. Hij begon, weldra door enkelen geholpen, wild op hem in te hakken. Floris' schedel, in 1949 in de abdij Rijnsburg opgegraven, vertoont een diepe zwaardhouw onder zijn linkeroog en een deel van het schedeldak ontbreekt, duidelijk is te zien hoe daar een zwaard is losgewrikt. Zo kwam er dan, "onderaan de zeedijk in het modderige water",[7] een eind aan het leven van de 42-jarige graaf.

Capelle a.d. IJssel 1996 J.W. Verkaik

Noten

1 Codex 9099 folio 1r-2r, uitgegeven in J.W. Verkaik, *De moord op graaf Floris V* (Hilversum 1996, tevens verschenen als proefschrift Universiteit Utrecht 1995) p.150-154.

2 Dat "bedde van gheylen sindail" wordt vermeld op de lijst van Floris' persoonlijke bezittingen, die in het klooster waren achtergebleven toen hij op 23 juni de stad verliet voor – zo was hem wijsgemaakt – een ontspannen jachtpartij (G.C. Labouchère, 'Een inventaris van goederen die graaf Floris V te Utrecht kort voor zijn vermoording heeft achtergelaten' in: *Jaarboekje van 'Oud-Utrecht'* 1933 p.48-69). De voorstelling van zaken in D. Hogenelst en F.van Oostrom, *Handgeschreven wereld* (Amsterdam 1995) p.222 "op een mooie ochtend maakte Gijsbrecht van Amstel de graaf heel vroeg wakker" is niet juist.

3 K. Sierksma, *1296 Floris V door de edelen vermoord bij de Muider Berg* (Naarden 1978) p.6, 10; A. Perk, 'Het Gooische Bosch' Bijvoegsel III in: *Hortensius over de Opkomst en den Ondergang van Naarden met vertaling en aanteekeningen van Prof. Peerlkamp, en nalezingen en bijvoegsels van A. Perk* (Utrecht 1866) p.256. Lustigh noemt overigens verderop "de Goijsche Heijde" als plek van de gevangenneming.

4 J.A. de Rijk, *Wandelingen door Gooi- en Eemland en Omstreken* (Hilversum 1905) p.30.

5 Zoals nog onlangs werd beweerd door C.L. Verkerk, *Het 'Kasteel van Amstel'* (Amsterdam 1995) p.127 ("seat of Gerard van Velzen"). Een ander recent voorbeeld: A. Willemsen, 'Spel met stok en bal: de kolfbaan' in: *Over kaken, broodbanken & etstoelen* (Utrecht 1995) p.135. Het denkbeeld dat Cronenburg "zijn huys ende woonstadt" was is verbreid door de *Divisiekroniek* (1517).

6 J.C. Kort, 'Repertorium op de lenen van de hofstede Amstel' in: *Ons Voorgeslacht* 43 (1988) p.357-359; A.L.P. Buitelaar, *De Stichtse ministerialiteit en de ontginningen in de Utrechtse Vechtstreek* (Hilversum 1993) p.259-262.

7 "Tunc ipsum subtus dicum aqua lutosa gladio occiderunt" (Toen doodden zij hem met het zwaard onderaan een dijk in het modderige water), aldus de laat dertiende-eeuwse Vlaamse *kroniek van Jan van Thi(e)lrode*. Sierksma (zie n.3) hoorde van wijlen de heer Six van Wimmenum de familietraditie dat zij in het bezit waren van de plek waar graaf Floris werd vermoord, "een "eilandje" ten westen van de Muider Berg, aan de voet van de dijk". Toeval, of toch een geloofwaardige overlevering?